

Критська В.І., Недозим Т.І., Орлова Л.В., Пуздирєва Т.К., Романюк Ю.В., **Граматичний словник української літературної мови. Словозміна.** – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 760 с.

Dzieło, które prezentujemy, stanowi ogromny tom o formacie A4 liczący 757 stron. Jest to dzieło o wielkim znaczeniu dla opisu literackiego języka ukraińskiego, jak i dla stosowanej dziś metody w opisie języków. Jego tworzenie poprzedzała wieloletnia praca uczonych Oddziału Lingwistyki Strukturalno-Matematycznej Instytutu Językoznawstwa im. O.O. Potebni Ukraińskiej Akademii Nauk, których celem było stworzenie bazy dla opisu fleksji języka ukraińskiego i opracowania gramatyki strukturalnej oraz komputerowego przetwarzania informacji. Słownik zredagowali wymienieni powyżej uczeni pod redakcją naukową N.F. Klymenko.

Główna część dzieła tworzy zbiór blisko 140 tys. leksemów w formie ortograficznej, ułożonych alfabetycznie, ale w układzie inwersyjnym, *a tergo*, czyli według kolejności liter zapisu ortograficznego czytanych od tyłu (stwarza to nieco zachodu przy szukaniu odpowiedniego leksemu). Każdy wyraz hasłowy jest zaopatrzony w akcent i ciąg skrótów literowych, cyfr i znaków umownych, które odsyłają je do odpowiednich wzorów paradygmatów (przy homonimach też znaczenia). We wstępie jest oczywiście dokładna informacja, jak ze słownika korzystać. Wyjaśniono w niej budowę hasła słownikowego i kolejność użytych oznaczeń: kategorii gramatycznej imion (rodzaj) i czasowników (aspekt), końcówki formy podstawowej imion lub całość leksemu, u czasowników sufiks tematu, numer paradygmatu, symbole zmian akcentowych i oboczności w tematach. Podział na temat i końcówki ma charakter techniczny, oparty na obowiązującej ortografii, stąd za końcówki lub początki końcówek uznaje się litery *є, ї, б, ю, я*.

Konkretna informacja na temat zróżnicowania odmiany leksemów należących do poszczególnych części mowy zawarta jest w trzech dodatkach; wszystkie stanowią zbiory tabel, poprzedzone krótkimi wyjaśnieniami. Układ tabel w każdym dodatku jest w zasadzie taki sam: charakterystyki fleksyjne rzeczowników męskich, nijakich, żeńskich i pluraliów tantum (z wewnętrznym podziałem na żywotne/nieżywotne), przymiotników, liczebników i czasowników. Jednak podział leksemów na części mowy odbiega w kilku miejscach od tradycyjnego, bowiem autorzy słusznie operują pojęciem klas fleksyjnych. I tak: 1. brak zaimków, a zamiast nich są rzeczowniki zaimkowe (np. *я, він, хто*), przymiotniki zaimkowe (np. *мій, весь*), przymiotniki liczebnikowe (tj. tradycyjne liczebniki porządkowe, mnożne i pod.) i przymiotniki czasownikowe (tj. imiesłowy przymiotnikowe); 2. liczebniki tylko główne i zbiorowe. Jest to z punktu widzenia fleksji i funkcji składniowych w pełni uzasadnione. Dziwi natomiast wyłączenie z paradygmatów czasowników imiesłowów przysłówkowych i form na *-но, -мо*, które zostały przez autorów uznane za leksemy nieodmienne, choć – jak wiadomo – funkcjonują jak formy osobowe w szczególnych zdaniach. Wymienione też zostały tradycyjne nazwy nieodmiennych części mowy, ale niestety bez definicji.

Tabele dodatku I zawierają pełny materiał gramatyczny determinujący strukturę wszystkich wzorcowych paradygmatów, które przedstawione zostały w dodatku II. Tabele te usystematyzowane są trafnie w trzy podzbiory: tabele podające: a) zróżnicowane jakościowo i ilościowo szeregi końcówek z różnicującymi je oznaczeniami; b) istniejące w języku ukraińskim typy akcentowania form w poszczególnych paradygmatach z oznaczeniem tych miejsc, w których zachodzą zmiany akcentu; c) zachodzące w tematach alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe z oznaczeniem ich typów i form, w których występują. Każdy szereg i typ zaopatrzony jest w etykietę złożoną z cyfr skrótów oraz wzorcowy leksem (pod

tablicami ewentualne uwagi dodatkowe). Zauważmy, że jest tych szeregów i typów łącznie bardzo dużo, co w połączeniu trzech powyższych determinantów ukraińskiej fleksji ma swoje konsekwencje w ilości wzorcowych paradygmatów wszystkich klas leksemów odmiennych dodatku II.

Dodatek III podaje frekwencję paradygmatów, według których odmieniają się zamieszczone w słowniku rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki i czasowniki. Dane pokazują zdecydowaną przewagę produktywności 3–4 typów odmian (u przymiotników tylko 1), co wobec wysokiej regularności fleksji jest oczywiste, ale też bardzo dużą ilość typów odmian, do których odsyłane są jeden lub dwa leksemy, co – poza wyjątkową odmianą dobrze znanych językiem słowiańskim paru leksemów zaimkowych i liczebnikowych – godne jest bliższego oglądu.

Wprawdzie w całym tomie widać inspirację dziełem A.A. Zalizniaka *Грамматический словарь русского языка. Словоизменение* (którego dwa wydania, z lat 1977 i 2008, odnotowuje w spisie literatury słownik ukraiński), to jego koncepcja i wykonanie są inne. Autorzy położyli nacisk na przedstawienie stanu faktycznego ukraińskiej fleksji przy minimum wyjaśnień gramatycznych. Dokonali tego z ogromną skrupulatnością, z wydobyciem niemal wszystkich jej niuansów dzięki pomocy urządzeń elektronicznych i pod tym względem słownik nie ma sobie równych w językoznawstwie ukraińskim. Jest to dzieło przemyślane w każdym detalu, przydatne dla innych badaczy, wykładowców uniwersyteckich i ewentualnie studentów kierunków filologicznych oraz redaktorów wydawnictw. Natomiast jego wydanie w formie książkowej, którym dysponuję, ma nikłe zastosowanie praktyczne w szerszym zakresie. Korzystanie z niego wymaga doskonałej znajomości ortografii ukraińskiej, aby znaleźć poszukiwany leksem, oraz podstawowej wiedzy gramatycznej dla trafnego odczytania i zrozumienia skrótów kategorii gramatycznych. Przeszkodą techniczną jest też duża liczba skrótów, cyfr i znaków rozsianych na różnych stronach tomu, a zwłaszcza ich różnorodnych kombinacji, którymi oznaczone są wzorcowe paradygmaty, a jest ich ogromnie wiele (np. paradygmatów samych rzeczowników męskich naliczyłem 365). Doskonałym ominięciem tych ograniczeń jest elektroniczne nagranie całego dzieła na płycie kompaktowej (lub pendrive'ie o dużej pamięci), z której komputer przy wykorzystaniu krótkiej instrukcji odnajdzie wzór odmiany każdego leksemu. Tę możliwość wybrał zespół pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego (B. Moskał, A. Orzechowska, T. Rokicka) i Akademii Górniczo-Hutniczej (M. Gajęcki, P. Pietras, P. Pisarek), kierowany przez Wiesława Lubaszewskiego i niżej podpisanego, opracowując i wydając *Słownik fleksyjny języka polskiego* w Wydawnictwie Prawniczym LexisNexis w Krakowie w 2001 roku.

Henryk Wróbel
Katowice